KORONAVİRÜS SONRASI
NATO'NUN GELECEĞİ

RAMAZAN ERDAĞ

SETA | ANALİZ
HAZİRAN 2020 · SAYI 319

KORONAVİRÜS SONRASI
NATO'NUN GELECEĞİ

RAMAZAN ERDAĞ

SETA

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları
ISBN: 978-625-7040-47-1

Uygulama: Erkan Söğüt
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul
Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.
1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin
Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY
Tel: +49 30 20188466

SETA | Brüksel
Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM
Tel: +3226520486

İÇİNDEKİLER

ÖZET 7

GİRİŞ 8

KORONAVİRÜS ÖNCESİ NATO: ELEŞTİRİLER 9

YENİ TİP KORONAVİRÜS SALGINI VE NATO'NUN TEPKİSİ 11

NATO'NUN GELECEĞİ VE YENİ TEHDİT ALGISI 14

SONUÇ 17

YAZAR HAKKINDA

Ramazan ERDAĞ

2003'te Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2008'de Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını, 2011'de de doktorasını tamamladı. Doktora sonrası araştırma kapsamında 2014-2015 arası ABD'de Illionis Üniversitesi (Urbana-Champaign) Küresel Çalışmalar Merkezi, Silahların Kontrolü, Silahsızlanma ve Uluslararası Güvenlik Programı'nda misafir araştırmacı olarak çalıştı. 2012'den bu yana Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. *Libya in the Arab Spring: From Revolution to Insecurity* başlıklı kitabın yazarı olan Doç. Dr. Ramazan Erdağ yeni dönem Türk dış politikası ve uluslararası güvenlik alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

ÖZET

> Bu analizde NATO'nun koronavirüs salgını karşısındaki tepkisi ve salgın sonrası döneme dair örgütün hazırlıkları değerlendirilmektedir.

Bu analiz Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) küresel tehdit algılarını, NATO'ya yönelik yakın dönemdeki eleştirileri, Aralık 2019'da ortaya çıkan ve dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) salgınına yönelik NATO'nun tepkisini ve bu bağlamda örgütün geleceğini incelemektedir. NATO Mart 2020'de Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin üye olmasıyla üye sayısı otuza yükselen en büyük askeri ittifak örgütüdür. 1949'da kuruluşundan bu yana güvenlik tehdit algıları ve hazırlıkları kapsamında stratejik konsept hazırlamakta ve güvenlik mimarisini buna göre şekillendirmektedir. Koronavirüs salgınının NATO üyesi ülkelerde ciddi şekilde yayılması 10 binlerce can kaybına neden olmuştur. Bu bağlamda NATO salgın karşısında hazırlıksız olduğu ve İttifak içerisinde yeterli destek ve iş birliğini sağlayamadığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu analizde NATO'nun, çatısı altında yer alan ülkelerdeki koronavirüs salgını karşısında tepkisi ve politikaları değerlendirilmektedir. Ayrıca ABD'de Başkan Donald J. Trump döneminde NATO'ya karşı tutum ve İttifaka yönelik eleştiriler ele alınmakta ve son olarak da salgın hastalık sonrası İttifakın geleceğine yönelik senaryolar tartışılmaktadır.

GİRİŞ

NATO Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında birçok tehdit ve güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Dönemsel olarak farklı güvenlik sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalan NATO savunma ve güvenlik mimarisini de gelişen yeni güvenlik tehditleri karşısında güncellemiştir. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya düzeninde Sovyetler Birliği'nin sınırlandırılması ve nükleer silahlanma NATO'nun güvenlik gündemini oluştururken Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Balkanlar başta olmak üzere bölgesel krizler ve uluslararası barış ve güvenliğe tehditler karşısında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarıyla (ya da Kosova örneğinde olduğu gibi BMGK kararı olmadan) kuvvet kullanarak askeri müdahalelerde bulunmuştur. 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşanan terör saldırıları sonrası ise küresel terörizmle mücadele İttifakın güvenlik doktrinin güncellemesinde temel unsur olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş sonrası dönem incelendiğinde on yıllık periyotlarla önemli kırılmaların yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk kırılma 11 Eylül saldırılarıyla yaşanmış ve terörizm tehdidi ABD başta olmak üzere birçok ülkenin güvenlik algısını şekillendirmiştir. İkinci kırılma ise, 2010 sonunda Tunus'ta başlayan ve 2011'de neredeyse tüm Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesine yayılan, genel olarak Arap Baharı özel olarak Suriye iç savaşıdır. Arap Baharı sonrası Tunus örneği hariç geçiş sürecindeki başarısızlıklar bölgede yeni istikrarsızlık ve güvensizlik alanları oluşturmuştur. Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan iç savaşlar terör örgütlerine zemin hazırladıkları gibi kitlesel göçlere neden olmuş ve düzensiz/yasa dışı ya da kitlesel göçler ciddi bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin üçüncü kırılması ise 2019 sonunda ilk defa Çin'in Hubey eyaletindeki Vuhan kentinde görülen ve hızla tüm dünyaya yayılan yeni tip koronavirüs salgını olmuştur. Salgınla ilgili yapılan yorumların çoğunda salgının ortaya çıkardığı bilanço ve dünya genelinde yaşanan can kayıpları İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyada yaşanan en büyük tehdit şeklinde yorumlanmıştır.

Her ne kadar Arap Baharı sonrası süreçte özellikle Suriye ve Yemen'de yaşanan insani krizlere, açlıktan kaynaklanan ölümlere ve iç savaşların acımasız sonuçlarına ilişkin benzer yorumlar yapılmış olsa da koronavirüs salgınının önemli farkı tüm dünyayı doğrudan etkilemesi ve tehdit etmesidir. Ülkelerin ve uluslararası örgütlerin birçoğu küresel salgın karşısında hazırlıksız yakalanmış ve sağlık sistemleri zayıf olan ülkeler salgından daha fazla etkilenmiştir. Küresel salgın ülkelerin ve uluslararası örgütlerin tehditler karşısındaki dirençlerini ciddi teste tabii tutmuş ve salgın bir güvenlik sorunu olarak algılanmıştır. Bu kapsamda dünyanın en önemli savunma ve güvenlik örgütü olan NATO'nun salgın karşısındaki tepkisi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Salgından en çok etkilenen ülkeler olarak özellikle İtalya ve İspanya'nın krizin başlangıcında

İttifaktan gerekli desteği ve dayanışmayı görememesi NATO'nun kolektif güvenlik sağlayan özelliğinin tam olarak beklentileri karşılamadığını açığa çıkarmıştır. Bu yönüyle çeşitlenen ve daha karmaşık hale gelen güvenlik sorunları karşısında NATO'nun da birçok ülkede ve uluslararası örgütte olduğu gibi salgına hazırlıksız yakalanması ve tehdidin ilk ortaya çıktığı anda İtalya ve İspanya gibi ülkelerde iş birliği ve koordinasyon sağlamadaki eksikliği eleştirilerin odağını oluşturmuştur. Bu durum NATO'nun stratejik konseptini ve güvenlik tehditleri karşısındaki hazırlık durumunu sorgulatmış ve NATO'nun 21. yüzyılın küresel güvenlik tehditlerini algılama ve gerekli tedbirleri alma durumunun yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğmuştur.

KORONAVİRÜS ÖNCESİ NATO: ELEŞTİRİLER

Koronavirüs öncesi NATO ittifakı içerisinde tartışmalar çoğunlukla bütçe bağlamında gerçekleşmiştir. ABD Başkanı Trump Avrupa'nın NATO tarafından güvenliğinin sağlanması ve bunun sürdürülebilmesi için daha fazla bütçe katkısı yapması gerektiğini savunmuştur. Trump 2018'de gerçekleştirilen NATO zirvesinde İttifak üyesi ülkelerin 2024'e kadar NATO bütçesine sağladıkları katkıyı gayrisafi yurt içi hasılalarının (GSYH) yüzde 2'sine çıkarma hedefinin yeterli olmadığını bunun en az yüzde 4 olması gerektiğini söylemiştir. Trump'a cevap olarak Genel Sekreter Stoltenberg hedefin yüzde 2 olduğunu ifade etmiştir. Trump ise üye devletlerin büyük oranda ABD'den yararlandığını ve bu sözlerini de yerine getirmediğini söylemiştir.[1]

Trump'ın bütçe katkısı üzerinden dile getirdiği savunma harcamalarına ilişkin sorunun temelinde ise ülkelerin savunma harcamalarındaki dengesizlik yer almaktadır. 2019 tahmini verilerine göre NATO üyesi ülkelerin savunma harcamalarının toplamı yaklaşık 1 trilyon dolardır. Bunun yaklaşık yüzde 70'ini (685 milyar dolar) ABD gerçekleştirmektedir. ABD'nin savunma harcamalarının GSYH'ye oranı ise yüzde 3,42'dir. İspanya için ise bu oran yüzde 0,92 olarak gerçekleşmiştir. NATO üyesi ülkeler arasında bir dengenin oluşabilmesi için İttifakın 2024'e kadar tüm üye ülkeler için belirlediği oranı (yüzde 2) 2019 itibarıyla sağlayan on ülke bulunmaktadır. Aralarında Almanya, İtalya ve İspanya'nın da bulunduğu diğer NATO üyesi ülkelerin 2024'e kadar savunma harcamalarını artırması ve örgüte daha fazla katkı sağlaması gerekecektir.

ABD eksenli bu bakış açısına en büyük tepki Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron tarafından gelmiş ve Macron bu durumu "NATO'nun beyin ölümünün gerçekleşmesi" şeklinde yorumlamıştır. Macron stratejik karar alma sürecinde ABD ile NATO üyeleri arasında koordinasyon olmadığını belirterek "Avrupa'nın 'uyanması' gerektiği, kendisini jeopolitik bir müşterek olarak düşünmediği sürece silineceği"[2] uyarısında bulunmuştur. Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas ise Macron'un sözlerine karşı "NATO'nun baştan ayağa kadar canlı bir ittifak olduğunu"[3] ifade etmiştir.

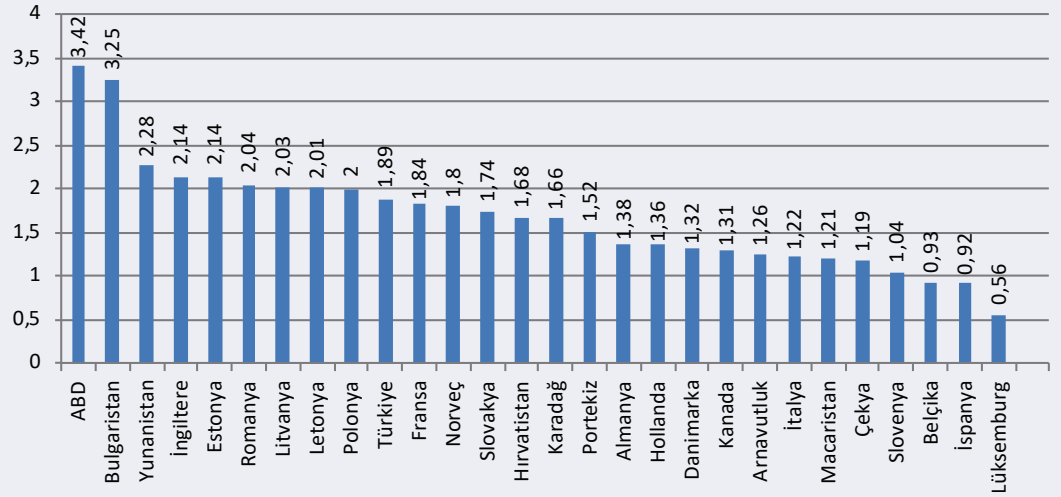
ABD'nin Trump döneminde NATO'nun bütçesine ilişkin eleştirilerinin hedefinde Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için sunduğu bütçeyi azaltmak istemesi yatmaktadır. Trump açık bir şekilde ABD'nin NATO vasıtasıyla Avrupa'da güvenlik tedarikçisi bir aktör olarak rolünü devam ettirmesi için Avrupa ülkelerinin de NATO büt-

1. "Trump: NATO Üyeleri Savunma Harcamalarını İki Katına Çıkarmalı", BBC News Türkçe, 12 Temmuz 2018.

2. "Emmanuel Macron Warns Europe: NATO is Becoming Brain-Dead", *The Economist*, 7 Kasım 2019.

3. "Almanya-Fransa Arasında 'NATO' Soğuk Savaşı", TRT Haber, 26 Kasım 2019.

GRAFİK 1. NATO ÜYELERİNİN SAVUNMA HARCAMALARININ GSYH'YE ORANI* (2019 TAHMİNİ)

Kaynak: "Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2019)", NATO, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf, (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2020).

* Ordusu bulunmayan İzlanda ile 2020'de üye olan Kuzey Makedonya tabloya dahil edilmemiştir.

çesine katkı paylarını artırması gerektiğini vurgulamaktadır. Trump'ın bu yaklaşımı NATO'nun varoluş nedenleri arasında yer alan kolektif güvenlik, güvenlik tehditleri karşısında birlikte hareket edebilme ve tüm NATO üyelerinin aynı güvenlik şemsiyesi altında bulunması gibi değerlerle örtüşmemektedir. Trump'ın ekonomik ve mali eksenli bakış açısı NATO'yu kolektif bir güvenlik örgütü olarak görmek yerine ABD'yi Avrupa ülkelerinin güvenliğini sağlama ihalesini üstlenmiş bir aktör ve NATO'yu da ABD adına iş gören bir güvenlik firması şeklinde algıladığını göstermektedir. Trump benzer bakış açısını Ortadoğu ülkeleri için de sergilemiş ve özellikle Suudi Arabistan'ın güvenliğinin sağlanmasında ABD'nin rolünün devam edebilmesi için daha fazla para verilmesi gerektiğini söylemiştir. İranlı General Kasım Süleymani'nin öldürülmesinin ardından ABD'nin Irak'taki askeri üslerine gerçekleştirilen saldırılar sonrasında Trump adil olmayan bir şekilde Ortadoğu'da da yükün ABD'de de olduğunu, NATO'nun Ortadoğu'ya genişleyerek bölge sorunlarında daha aktif yer alması ve isminin de Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü-Ortadoğu (NATO-ME) olması gerektiğini iddia etmiştir.[4]

Trump'ın NATO'yu Ortadoğu'ya yönlendiren bu çıkışı uluslararası güvenliğin değişen doğasında jeopolitik önceliklerin farklılaştığını da ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni Doğu Avrupa'da sınırlandırmayı hedefleyen İttifak Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar bölgesi başta olmak üzere etnik çatışmalar ve iç savaşlarda barışı inşa ve koruma görevini öncelemiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra küresel terör tehdidi ve literatürdeki ismi ile "şiddet eğilimli silahlı devlet dışı aktör olarak terör örgütleri" ile mücadele NATO'nun yeni tehdit algısını şekillendirmiş ve jeopolitik öncelik Afganistan gibi alan dışı bölgeler olmuştur. Arap Baharı sonrası yaşanan çatışma ve iç savaş-

4. "Trump: NATO Orta Doğu'ya Genişlemeli, Adı da NATO-ME Olmalı", Euronews Türkçe, 10 Ocak 2020.

larla birlikte Suriye başta olmak üzere düzensiz göç ve sığınmacı akını, Rusya-Çin, siber güvenlik, küresel ısınma ve enerji güvenliği küresel güvenlik ortamını şekillendiren tehditler arasındadır. Dolayısıyla koronavirüs öncesi NATO'nun savunma harcamalarına dair sorunların ötesinde yeni bir stratejik dönüşümü gerektiren güvenlik ortamıyla karşı karşıya kaldığı söylenebilir.

Koronavirüs salgını henüz belirmeden önce 2019'un Aralık sonunda Londra'da gerçekleştirilen NATO zirvesinde Çin, İttifak açısından yeni bir tehdit olarak ifade edilmiştir. Çin'in askeri kapasitesinin özellikle ekonomik ve teknolojik nüfuzunun giderek artması NATO açısından küresel rekabette ciddi bir endişe oluşturmuştur. Ancak NATO'nun Rusya gibi Çin tehdidi karşısında da ortak bir tavır belirlemesi kolay görünmemektedir. Örneğin ABD, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin enerjide Rusya'ya olan bağımlılığını ciddi bir tehdit olarak algılamaktadır. Ancak Avrupa ülkeleri şu an için vazgeçilmez tedarikçi konumundaki Rusya'ya karşı (Kırım'ın ilhakı vb. konularda) temkinli ve düşük düzeyli tepki göstermeyi benimsemiştir. Benzer şekilde Çin konusunda da Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin Çin ile ticari ve ekonomik ilişkileri ve artan ticaret hacmi Çin'e karşı ABD kadar tepki göstermesini ya da tehdit olarak algılamasını olanaksız kılmaktadır. Rusya'nın enerjide olduğu gibi Çin'in de ekonomi ve teknolojide Avrupa'da giderek anahtar bir role sahip olması ABD'yi endişelendirirken Avrupa ülkeleri açısından Çin'in bir tehdit olarak algılanması zordur. Aksine Avrupa Çin ile ekonomik ve teknolojik ilişkiler ve altyapı projeleri konusunda karşılıklı çıkar anlayışıyla birlikte hareket etmektedir. Bu bağlamda NATO'nun yeni küresel güvenlik ortamındaki Rusya ve Çin benzeri yeni tehdit algılarına karşı ortak tavır sergilenmesini temin edecek olan stratejik dönüşüm için İttifak üyesi ülkeler arasında politik uyum sağlanması kolay görünmemektedir.

2019 sonunda teknolojik güç Çin'in NATO'nun güvenlik endişeleri arasında yer almasının ardından dünyayı etkisi altına alan yeni tip koronavirüs salgını da konvansiyonel olmayan yeni bir tehdidi beraberinde getirmiştir. NATO koronavirüs salgınıyla "görünmeyen bir düşman"la karşı karşıya gelmiş ve konvansiyonel tehditlere karşı kurgulanan savunma yapısı salgınla mücadelede yetersiz kalmıştır.

YENİ TİP KORONAVİRÜS SALGINI VE NATO'NUN TEPKİSİ

Koronavirüs ile mücadele NATO'nun farklı bir güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kaldığını ve bununla mücadele etmek için farklı yöntemler geliştirmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Salgın hastalıklar bir güvenlik tehdidi olarak NATO ve üye devletlerin güvenlik doktrinleri ve stratejilerinin belirlenmesinde ya küçük bir rol oynamış ya da dikkate alınmamıştır.[5] NATO'nun koronavirüs salgınında İttifak içerisinde iş birliğini oluşturamadığı ve en son yayımlanan "NATO 2010 Stratejik Konsepti"nde koronavirüs salgınına ilişkin güvenlik tehditlerinin öngörülmediği şeklinde İttifaka eleştiriler yöneltilmiştir.[6] Aslında NATO 2010 Stratejik Konsepti çalışmaları için oluşturulan uzmanlar grubu raporunda salgın hastalıklara değinilmiştir. ABD'den Madeleine K. Albright'ın başkanlığını, Hollanda'dan Jeroen van der Veer'in ise başkan yardımcılığını yaptığı ve Türkiye'den Büyükelçi Ümit Pamir'in de yer aldığı uzmanlar grubu 2010 Stratejik Konsepti için öneri

5. Heinz Gärtner, "Nato, Russia, and Covid-19", International Institute for Peace, https://www.iipvienna.com/new-blog/2020/4/15/nato-russia-and-covid-19, (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020).

6. "NATO Tarihinde İlk Kez Virüse Karşı Savaşıyor", Deutsche Welle Türkçe, 11 Nisan 2020.

çalışmalarına Eylül 2009'da başlamış, Konseye ilk önerilerini Kasım 2009'da sunmuş, Mayıs 2010'da nihai raporunu tamamlamıştır. Uzmanlar grubunun yeni NATO strateji konsepti için hazırlamış olduğu *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement* (NATO 2020: Sağlamlaştırılmış Güvenlik: Dinamik Katılım) başlıklı raporunun güvenlik ortamının tanımlandığı birinci bölümünde önümüzdeki on yıllık süreçte (2010-2020) detaylı tahminlerde bulunmanın zorluğuna dikkat çekilmiş ve günümüzde belirsizliğin nedenleri olarak şu maddeler gösterilmiştir:[7]

- Nükleer ve kitle imha silahlarının yayılması
- Uluslararası terörist grubun eylemleri
- Bölgesel, ulusal, etnik ve dini düşmanlıklar
- Korunmasız bilgi sistemlerine artan bağımlılık
- Petrol ve diğer doğal kaynaklar konusunda rekabet
- Yoksulluk, pandemik hastalık gibi küresel sorunları ağırlaştırabilecek demografik değişiklikler
- İklim değişikliği de dahil olmak üzere çevresel bozulmanın biriken sonuçları

Uzmanlar grubunun küresel güvenlik tehditlerini analiz ettiği bölümde pandemik hastalıkların belirsizliklerin artmasında önemli rol oynadığının belirtilmesi NATO 2010 Stratejik Konsepti'nde güvenlik ortamı başlığında "Sağlık riskleri, iklim değişikliği, su kıtlığı ve giderek artan enerji ihtiyacı da dahil olmak üzere temel çevresel ve kaynak sıkıntıları, NATO'yu ilgilendiren alanlarda gelecekteki güvenlik ortamını biçimlendirecek" tehditler arasında sayılmıştır. Konsept pandemik hastalıklara spesifik olarak değinmek yerine uzmanlar grubunun önerisini sağlık riskleri bağlamında daha geniş biçimde yorumlamış ve stratejik konseptte güvenlik ortamını şekillendiren tehditler içerisinde belirtmiştir. Ancak koronavirüs salgını NATO'nun söz konusu tehdit algısı karşısında yeterli savunma mekanizması geliştiremediğini ortaya koymuştur.

Buna rağmen koronavirüs salgınının hızla yayılması ve özellikle Çin'den sonra İtalya ve İspanya'da etkisini göstermesinin ardından NATO'nun bu ülkelere yardım gönderme ve İttifak üyesi ülkeler arasında bir iş birliği mekanizması kurma konusunda geç kalması ciddi şekilde eleştirilmiştir. Özellikle İtalya'da NATO'dan önce Rusya'nın harekete geçmesi Avrupa Birliği (AB) ve NATO üyesi olan İtalya'nın salgın sürecinde yalnız bırakıldığı hissini doğurmuştur. Rusya İtalya'da salgın ilk ortaya çıktığında yüz askerle birlikte tıbbi yardım malzemesi göndermiştir. Rusya'nın bu hamlesi bir propaganda aracı olarak da algılanmıştır. Rusya'nın NATO üyesi bir ülkede ABD askeri üssüne 50 kilometre yakınlıkta askeri misyonuna izin verilmesi endişeleri de beraberinde getirmiştir. Rus askeri doktorlar Mayıs başında ülkeden ayrılmaya başlamıştır.[8]

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg koronavirüs salgınına ilişkin olarak "görünmeyen bir düşmanla" savaşıldığını ifade etmiştir.[9] Avrupa (özellikle de İtalya) Çin'den sonra hastalıktan en fazla etkilenen bölge haline geldikten sonra salgınla mücadele kapsamında NATO dışişleri bakanları 2 Nisan'da Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (Supreme Allied Commander Europe-SACEUR) Orgeneral Tod Wolters'i "görünmeyen düşman" koronavirüsle mücadelede tıbbi malzeme ve sağlık personelinin hava yoluyla taşınmasında koordinasyonun sağlan-

7. "Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO", NATO, 17 Mayıs 2017, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2010_05/20100517_100517_expertsreport.pdf, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

8. "Coronavirus: Russia Brings Army Doctors Home from Italy", BBC, 6 Mayıs 2020.

9. Alasdair Sandford, "Coronavirus: We are Helping Fight Invisible Enemy, Says NATO Chief Jens Stoltenberg", Euronews, 1 Nisan 2020.

ması konusunda görevlendirmiştir.[10] NATO Avrupa-Atlantik Afet Müdahale Koordinasyon Merkezi (NATO Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre, EADRCC) tıbbi yardımların ve havadan ikmal yeteneklerinin harekete geçirilmesinde önemli rol oynamıştır.[11] Merkez ayrıca NATO üyeleri ve partner ülkelerden talep edilen uluslararası yardım isteklerini de koordine etmektedir.[12] NATO'nun askeri tıp tavsiye organı olan Askeri Tıp Hizmetleri Şefleri Komitesi (The Committee of the Chiefs of Military Medical Services in NATO, COMEDS) pandeminin askeri tıp açısından uyum ve ani müdahale gerektiren konularının belirlenmesinde destek sağlamıştır. COMEDS dışında Macaristan'da bulunan NATO Askeri Tıp Mükemmeliyet Merkezi (NATO Centre of Excellence for Military Medicine, MILMED) koordinasyonun yanında tıbbi uzman, eğitim ve tavsiyeler ile salgınla mücadelede önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte Almanya'da yeni bir tıbbi organ olarak Çok Uluslu Tıbbi Koordinasyon Merkezi/Avrupa Tıbbi Komutanlığı (Multinational Medical Coordination Centre/ European Medical Command) kurulmuştur.[13] NATO'nun salgınla mücadelede görev alan kurumsal yapılanmaları yoğunlukla koordinasyon görevi üstlenmiştir.

> Küresel salgın, istisnasız bütün uluslararası örgütlerin kağıt üzerindeki temel misyonlarını yerine getirmedeki yetersizliklerini ve zaman içinde şişirilmiş bürokratik yapılar oluşturdukları gözler önüne sermiştir. Bu durum Türkiye'nin üyesi olduğu NATO için de geçerlidir.[14]

Örneğin yetersizliğin somutlaştırılması bağlamında İttifak üyesi ülkeler arasında tıbbi malzeme ve personel konusunda ortak bir paylaşım sistemi kurulamamıştır. NATO üyesi ülkelerin salgın hastalıkla mücadelede tıbbi malzeme yardımları ülkelerin kendi inisiyatifleriyle gerçekleşmiştir. Ancak bu yardımlar NATO web sayfasında İttifakın yardımı olarak ifade edilmiştir.[15] Salgının Çin'den sonra en fazla etkisini gösterdiği İtalya'ya NATO üyesi ülkeler içerisinde ilk tıbbi yardım desteği sağlayan ülke Türkiye olmuştur. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg de Türkiye'nin koronavirüs salgınıyla mücadelede İttifak üyelerine en fazla yardım sağlayan ülkelerden biri olduğunu söylemiştir.[16] Elbette gönderilen yardımlar salgını tamamen ortadan kaldıracak ya da tıbbi yardım ihtiyacını kapatacak düzeyde değildir. Ancak söz konusu yardımlar ittifak anlayışının (Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için) sembolik bir yansıması olurken aynı zamanda kendi ihtiyacı olmasına rağmen ihtiyacı olanların da gözetilmesi gerektiği anlayışının bir sonucudur. İttifak üyesi ülkeler –özellikle tıbbi maske tedarikinde yaşanan sorunlardan dolayı– ithal edilen ürünleri taşıyan kargo uçaklarını indirip diğer ülkelerin malzemelerine el koyarken Türkiye gibi ülkelerin salgınla birlikte dünyanın diğer kriz bölgelerinde olduğu gibi NATO üyesi ülkelere insani yardımlarını ulaştırması daha da anlamlı hale gelmektedir.

Koronavirüs salgını birçok ülke ve uluslararası örgütte olduğu gibi NATO'da da bazı faaliyetlerin sınırlandırılması ve iptal edilmesine

10. "Coronavirus: What's Happening in Europe", EURACTIV, https://www.euractiv.com/section/ coronavirus/linksdossier/coronavirus-whats-happening-in-europe, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

11. "Coronavirus Response: NATO Foreign Ministers to Address COVID-19 Crisis", NATO, 2 Nisan 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174862.htm, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

12. "Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre", NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117757.htm, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

13. "Military Medical Support", NATO, 14 Mayıs 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49168.htm, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

14. Mustafa Kibaroğlu, "Covid-19 Sonrası Dönemde Pozitif Ayrışma", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler*, ed. Ufuk Ulutaş, (SAM Yayınları, Ankara: 2020), s. 50-53.

15. Söz konusu haberler için bkz. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news.htm, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

16. "NATO'dan Son Dakika Türkiye Açıklaması: Koronavirüs ile Savaşta Müttefikimiz Türkiye Öne Çıktı", *Sabah*, 15 Nisan 2020.

neden olmuştur. Personelinin bazılarında virüs tespit edilmesinin ardından NATO karargahında çalışan kişi sayısı azaltılmış, karargah dışarından ziyarete kapatılmış ve örgütün olağan toplantıları video konferans yöntemiyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Virüsün hızla yayılmasıyla birlikte NATO Genel Sekreteri Stoltenberg personelin ve askeri güçlerin sağlıklarını korumanın temel öncelik olduğunu ifade etmiştir. Salgına karşı NATO bünyesinde alınan tedbirler daha da genişletilmiş, kriz durumlarında ABD tarafından Avrupa'ya silah ve teçhizat sevkiyatını gerçekleştiren "Defender-Europe 20" tatbikatında ABD'den yapılan sevkiyatların durdurulduğu ve tatbikatın bazı bölümlerinin ise ertelendiği duyurulmuştur. Bunun dışında Norveç'te 9 Mart'ta başlayan ve zorlu hava koşullarında eğitim yapılması planlanan yaklaşık 15 bin askerin katılacağı "Exercise Cold Response 20" tatbikatı da durdurulmuştur. "Dynamic Front", "Saber Strike" ve "Swift Response" tatbikatları da salgın nedeniyle iptal edilmiştir.[17]

Koronavirüs salgınının merkezinin Çin'den Avrupa'ya geçmesiyle birlikte AB ve NATO ilk dönemde salgınla başa çıkmada başarısız olmuştur. Avrupalı liderler AB ve NATO üyesi İtalya'nın yardım taleplerini reddetmiştir. İtalya ile birlikte İspanya'nın da Avrupa ülkeleri nezdinde salgınla mücadelede beklediği desteği görememesi Avrupa'nın salgın krizindeki tepkisinin zayıflığını ortaya koymuştur.[18]

ABD Başkanı Trump ise ısrarla koronavirüs salgınının Çin kaynaklı ve NATO üyesi ülkelerde 10 binlerce can kaybına neden olduğunu ifade etmiştir. Trump NATO'nun tıpkı 11 Eylül saldırılarında devlet dışı bir aktör (El-Kaide terör örgütü) ile savaşmak için 5. maddesini işlettiği gibi aynı yöntemle küresel salgınla da savaşması gerektiğini savunmuştur.[19] Trump'ın bu çıkışı ABD'nin dünyada salgının merkezi haline gelmesinin ardından yaşanan tıbbi malzeme sıkıntısı, sağlık sisteminin işlemeyişi ve özellikle New York eyalet yönetimiyle yaşadığı sorunlar karşısında salgının nedenini ülke dışı yerlere yönlendirme şeklinde algılanmıştır. 2020 Nisan sonunda ABD Ulusal İstihbarat Direktörlüğünün (Director of National Intelligence, DNI) koronavirüsün insan yapımı olmadığı ve genetiğiyle oynanmadığı yönündeki açıklaması[20] Trump'ın iddialarını çürütecek bir veri olmuştur.

NATO'NUN GELECEĞİ VE YENİ TEHDİT ALGISI

21. yüzyılın küresel güvenlik ortamını şekillendiren 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkan küresel terörizm tehdidi, Arap Baharı sonrası çökmüş devletler, göç/sığınmacı sorunu ve yeni tip koronavirüs salgını sonrası sağlık güvenliği sorunu küresel tehditlere karşı kolektif tepki ve iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda kolektif savunma örgütü olan NATO'nun gelecek dönemde muhtemel risk ve tehditler karşısında vizon ve misyonunu yeniden şekillendirmesi gerekecektir. NATO'nun karşı karşıya geldiği geleneksel tehditler varlığını sürdürmektedir. Nükleer silahlar, kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, göç ve küresel ısınma gibi tehditlerin yanında enerji güvenliği ve siber güvenlik gibi riskler NATO'nun Soğuk Savaş sonrası karşı karşıya kaldığı güvenlik riskleridir. NATO'nun yakın gelecekteki tehditleri ise daha kompleks, klasik

17. "Yeni Tip Koronavirüs NATO'yu da Vurdu", Anadolu Ajansı, 1 Nisan 2020.

18. Burhanettin Duran, "Why Help? Nations' Motivation in Virus Aid", *Daily Sabah*, 8 Nisan 2020.

19. Frederick Kempe, "Why Trump Should Trigger NATO's Article 5 vs. COVID-19", Atlantic Council, 14 Mart 2020, https://www.atlanticcouncil.org/content-series/inflection-points/why-trump-should-trigger-natos-article-5-vs-covid-19, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

20. Betül Yürük, "ABD Ulusal İstihbarat Direktörlüğü Kovid-19'un 'İnsan Yapımı' Olmadığı Sonucuna Ulaştı", Anadolu Ajansı, 30 Nisan 2020.

TABLO 1. NATO'NUN GELECEKTE KARŞILAŞMASI MUHTEMEL TEHDİT VE RİSK ALANLARI		
	Alan/Aktör	Trend
Jeopolitik rekabet	Ortadoğu-Doğu Akdeniz-Asya Pasifik	Vekalet savaşları, enerji rekabeti ve çevreleme
Devletlerarası çatışma	ABD-Rusya-Çin	Enerji ve ticaret savaşları
Uluslararası terörizm	DEAŞ, PKK, YPG, PYD, El-Kaide, Boko Haram, El-Şebab	Küresel terörizmle mücadele, önleyici müdahale

güvenlik alanının dışında konvansiyonel olmayan tehditlerdir. Salgın hastalıkla ortaya çıkan güvenlik açığı konvansiyonel olmayan tehdidin en önemli örneğini oluşturmuştur. Bunun dışında gıda güvenliği de en az enerji güvenliği ve salgın hastalıklar kadar NATO'nun gelecekte karşılaşabileceği riskler arasındadır. 2019'da NATO'nun Çin'i hedefe alan teknoloji güvenliği de yeni bir tehdit unsurunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle NATO'nun Çin eksenli teknolojik yapılanmaları riskli yeni bir bağımlılık ilişkisi oluşturacağından İttifak ülkeleri için gelecek dönemin muhtemel riskleri arasındadır. Özetlemek gerekirse NATO askeri güvenlik gündemini terk etmemekle birlikte gelecekte sağlık, gıda ve teknoloji güvenliğine dair muhtemel risklerle karşı karşıyadır.

NATO'nun gelecekteki muhtemel tehdit ve riskleri karşısındaki misyonunun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Konvansiyonel askeri tehdit algısı varlığını sürdürmekle birlikte yukarıda ifade edilen konvansiyonel olmayan yeni risk ve tehditler NATO'nun gelecek dönemde sert gücü kadar yumuşak gücünü de geliştirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda NATO'nun İttifak içerisinde askeri kuvvet yapılanması ve güvenlik mimarisine olan ihtiyacı kadar sağlık, gıda ve teknoloji alt yapısına ve mimarisine ihtiyacı vardır.

Koronavirüs sonrası dönemdeki küresel güvenlik ortamı NATO'nun stratejik düşüncesini etkileyen yeni bir dönem olarak belirmiştir. Bir başka ifadeyle 11 Eylül saldırıları sonrasında oluşan güvenlik ortamının yerini koronavirüs sonrası küresel güvenlik ortamının aldığı söylenebilir. Koronavirüs sonrası küresel güvenlik ortamını kapasiteleri zayıf devletlerin çökme riskleri, salgın hastalığın kaynağı olarak yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın artması ve uluslararası örgütlerin güvenlik sağlamadaki zayıflıkları şekillendirmektedir. Bu bağlamda salgın sonrası küresel güvenlik ortamında NATO'nun "kolektif savunma" kavramını işlevsel hale getirecek İttifak üyesi ülkeler arasında yeni iş birliği ve birlikte çalışma stratejilerine ihtiyacı vardır.[21]

Küresel güvenlik ortamındaki yeni tehdit algıları konvansiyonel tehditlerin ötesinde mikro tehdit unsurları ile makro etkiler oluşturabilecek düzeydedir. Kuruluşunun yetmişinci yılını tamamlayan ve günümüze kadar birçok stratejik dönüşümden geçen NATO yeni bir dönüşüm sürecinin başlangıcındadır. Nükleer, konvansiyonel ve kitle imha silahlarının oluşturduğu tehditlere karşı askeri yeteneklerle hazırlıklar oluşturan ve karşılıklılık stratejileri benimseyen NATO'nun yeni güvenlik risklerini öngörme, İttifak üyeleri arasındaki iş birliği ve birlikte çalışabilirlik yeteneklerinin geliştirilmesi konularında kapasite artırıcı yeni adımlar atması gerekmektedir. Küresel güvenlik ortamında yaşanan değişimler NATO'nun stratejik düşüncesini ve kültürünü değiştirdiği ve dönüştürdüğü gibi koronavirüs salgınının da dönüştürücü bir etki meydana getirdiği söylenebilir. Koronavirüs salgını sonrası NATO'nun stratejik dönüşümü tehdit algılarının çeşitlenmesine bağlı olarak savunma mekanizmalarının çeşitlendirilmesi üzerine şekillenecektir. Başka bir ifadeyle

21. Ali Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 10, Sayı: 40, (2014), s. 14.

NATO'nun en az askeri yapılanma ve kuvvet mimarisi kadar sağlık, gıda ve teknoloji alt yapısına ve mimarisine ihtiyacı vardır.

NATO'nun 2020 Sonrası Güvenlik Mimarisi ve Stratejisi

Koronavirüs salgınının Avrupa ve Amerika kıtalarında yarattığı tahribattan sonra NATO'nun güvenlik mimarisi ve stratejisinde yeni ve ciddi bir tehdit algısı olarak salgın hastalıklar, sağlık güvenliği ve sürdürülebilir sağlık tedarik zinciri oluşturmanın yer alması beklenebilir. Bu bağlamda NATO'nun yeni güvenlik tehditlerini değerlendiren ve buna yönelik politikalar belirleyecek yeni bir stratejik konsept ile iş birliği ve kolektif çalışma kültürünü derinleştirecek adımlara ihtiyacı vardır. Bu yeni stratejik konsept konvansiyonel güvenlik tehditlerinin yanında konvansiyonel olmayan sağlık, gıda ve teknoloji güvenliğini de kapsayacak bir yaklaşım üzerine inşa edilmelidir.

Her ne kadar NATO Genel Sekreteri Stoltenberg "Covid-19 ile uğraşmak zorundayız ancak aynı zamanda sağlık krizinin bir güvenlik krizi haline gelmediğinden emin olmalıyız"[22] şeklinde bir açıklama yapmış olsa da İttifakın koronavirüs salgını ile mücadeleyi "görünmeyen bir düşmanla savaş" şeklinde tasvir etmesi salgını güvenlik tehdidi olarak algıladığını ve sağlık konusunu güvenlikleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda sağlık güvenliğinin (tıbbi malzeme, aşı, ilaç, sağlık personeli, sağlık kurumları) önümüzdeki dönemde NATO'nun muhtemel küresel güvenlik ortamını şekillendiren önemli bir unsur olacağı beklenebilir. NATO'nun koronavirüs ve benzeri pandemik hastalıklar ile mücadele edebilmesi için askeri yeteneklerinin farklı bir bileşimi gerekmektedir.[23] Bu yeni bileşim salt askeri amaçlı sağlık desteği yerine salgın vb. hastalıklarda sivil alanı da kapsayan kritik sağlık alt yapısı oluşturmayı amaçlamalıdır. Bununla birlikte özellikle NATO üyesi ülkelerde salgınla mücadelede sağlık kurumlarının yetersiz kalması ve birçoğunda sağlık sisteminin çökmesi NATO'yu "akıllı savunma" (*smart defence*) doktrini çerçevesinde sağlık alanında havuzda "toplama ve paylaşma" (*pooling and sharing*) sistemine yönlendirebilir. Bu sistem NATO'nun sağlık alanında önüne çıkabilecek risklere karşı İttifak içerisinde kritik sağlık personeli ve malzemesini hazır tutmaya yarayacak; İtalya, İspanya ve hatta İngiltere'nin karşılaştığı çaresizlik tekrarlanmayacaktır. Bu şekilde İttifak dışı aktörlerin rol çalmaları da engellenmiş olacaktır.

Akıllı savunma NATO'nun daha az maliyetle daha etkin bir savunma gücüne sahip olmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda akıllı savunma, ihtiyaçların uyumlulaştırılması, havuzda toplama ve ihtiyaç duyanlarla paylaşma, yeteneklerin ve önceliklerin belirlenmesi ve koordineli çalışmayı ifade etmektedir.[24] Benzer şekilde NATO askeri yeteneklerde olduğu gibi sağlık yeteneklerini de havuzda toplama ve paylaşma sistemiyle İttifak içi bir mekanizma geliştirebilir. NATO'nun koronavirüs salgını nedeniyle Almanya'da oluşturduğu Çok Uluslu Tıbbi Koordinasyon Merkezi/Avrupa Tıbbi Komutanlığının dışında teşkilatlanmasında yeni bir yapılanmaya gitmesi gerekecektir. Bu bağlamda dünyanın farklı yerlerinde çıkabilecek krizlere kısa sürede müdahalede bulunabilmesi maksadıyla 2003'te oluşturduğu NATO Mukabele Kuvveti (NATO Response Force) benzeri küresel salgınlarla etkin mücadele edebilmek için NATO Sağlık ve Tıbbi Yardım Mukabele Kuvveti (NATO Health and Medical Assistance Response Force) oluşturabilir.

22. Alexandra Brzozowski, "COVID-19 Should Not Become a Security Crisis, NATO Chief Warns", EURACTIV, 15 Nisan 2020.

23. Nikolas K. Gvosdev, "The Effect of COVID-19 on the NATO Alliance", Foreign Policy Research Institute, 23 Mart 2020.

24. "Smart Defence", NATO, 20 Şubat 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_84268.htm, (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2020).

Pandemi sonrası tıbbi maske gibi medikal ürünlerle beraber kişisel hijyen ürünlerine olan talep de artmıştır. Bununla birlikte gıda üretiminin sekteye uğramaması için tarım sektörü ve tedarik zinciri ülkelerin salgın nedeniyle getirdiği kısıtlamalardan muaf tutulmuştur. Bu yönüyle ülkelerin en az enerji, petrol, doğal gaz ve su kadar gıda güvenliği konusunda da endişelerinin artacağı beklenebilir. Bu yönüyle küresel belirsizlik ve öngörülemezlik şartlarında NATO'nun 2020 sonrası stratejik konseptinin şekillenmesinde Arap Baharı sonrası siyasal istikrarsızlıklar ve iç savaşlar koronavirüs benzeri küresel salgınlar dışında özellikle biyogüvenlik, gıda ve teknoloji güvenliği konularının da belirleyici olacağı söylenebilir.

SONUÇ

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası karşı karşıya kaldığı küresel güvenlik ortamı öngörülemez ve kompleks tehditleri barındırmaktadır. Konvansiyonel olmayan sağlık, gıda ve teknoloji güvenliği gibi tehditler karşısında NATO'nun stratejik dönüşümü kaçınılmazdır. Rusya eksenli tehdit algısının yanında Çin'in de bir güvenlik riski olarak belirmesi NATO'yu yeni bir stratejik bakış açısına zorlamaktadır. Bu yönüyle koronavirüs salgını da NATO'nun askeri güvenlik alanını genişletmektedir. NATO operasyonel alan dışılığını günümüzde güvenlik kavramı bağlamında askeri alan dışılığa taşımaktadır. Başka bir ifadeyle NATO'nun güvenlik stratejisi askeri güvenliğin dışına çıkmakta askeri kolektif güvenliği sağlayacak sert gücünün yanında konvansiyonel olmayan sağlık, gıda ve teknoloji güvenliği bağlamında yumuşak gücünün de geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu yönüyle nükleer silahlar, kitle imha silahlarının yayılması, enerji güvenliği, küresel ısınma, terörizm, kitlesel göç gibi güvenlik tehditlerinin yanında sağlık, gıda ve teknoloji alanındaki güvenlik riskleri gelecekte de kolektif güvenlik sistemine ilişkin ihtiyacı devam ettirmektedir. Başka bir ifadeyle günümüzdeki güvenlik tehditleri ve yakın gelecekteki muhtemel riskler tek başına bir ülkenin üstesinden gelebilecek düzeyde değildir. Bu yönüyle ortak ve kolektif güvenlik sistemi olarak NATO'nun koronavirüs salgını sonrasında konvansiyonel olan veya olmayan hibrit güvenlik riskleri karşısında yeni bir stratejik konsepte ve askeri, sağlık, gıda ve teknoloji eksenli yeni bir hibrit güvenlik mimarisine ihtiyacı vardır.

KORONAVİRÜS SONRASI
NATO'NUN GELECEĞİ

RAMAZAN ERDAĞ

SETA | ANALİZ

Bu analiz Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) küresel tehdit algılarını, NATO'ya yönelik yakın dönemdeki eleştirileri, Aralık 2019'da ortaya çıkan ve dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) salgınına yönelik NATO'nun tepkisini ve bu bağlamda örgütün geleceğini incelemektedir. NATO Mart 2020'de Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin üye olmasıyla üye sayısı otuza yükselen en büyük askeri ittifak örgütüdür. 1949'da kuruluşundan bu yana güvenlik tehdit algıları ve hazırlıkları kapsamında stratejik konsept hazırlamakta ve güvenlik mimarisini buna göre şekillendirmektedir. Koronavirüs salgınının NATO üyesi ülkelerde ciddi şekilde yayılması 10 binlerce can kaybına neden olmuştur. Bu bağlamda NATO salgın karşısında hazırlıksız olduğu ve İttifak içerisinde yeterli destek ve iş birliğini sağlayamadığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu analizde NATO'nun, çatısı altında yer alan ülkelerdeki koronavirüs salgını karşısında tepkisi ve politikaları değerlendirilmektedir. Ayrıca ABD'de Başkan Donald J. Trump döneminde NATO'ya karşı tutum ve İttifaka yönelik eleştiriler ele alınmakta ve son olarak da salgın hastalık sonrası İttifakın geleceğine yönelik senaryolar tartışılmaktadır.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL